

RISK FACTORS AND CONSEQUENCES OF VICTIMIZATION OF WOMEN AND GIRLS

Elena Maksimova

Assistant Professor, Faculty of Law, Goce Delchev University, Stip, North Macedonia
elena.ivanova@ugd.edu.mk

Abstract

Initial teachings on victimology are mostly masculinist oriented. On the scene of victimology, and criminology in general, there is insufficient gender sensitivity, which contributes to constantly shifting the blame to the victim or considering her to be the provocateur of the crime, when it is a woman – victim. Therefore, we believe that by focusing on the woman as a victim separately, by analyzing the risk factors that would contribute to her victimization and their consequences, this insensitivity would be mitigated or, hopefully, reduced. After all, criminological understandings force a separate study of each marginalized group where the potential of being a victim of a crime is significantly high. Thus, a special victimological study of the elderly, younger persons, persons with disabilities, persons susceptible to domestic violence, prisoners, etc. Is needed. Each target group has its own special features, which require separate treatment. What's more, this kind of analysis is especially necessary because of the thin border between victimization and criminalization, that is, turning the victim into a perpetrator of a crime. Victimization as a significant public health problem for women can easily turn the abused woman into a criminal. The atrophy of the social organs in the prevention of violent crimes, especially domestic violence, where the woman is in continuous victimization, contributes to her metamorphosis from one border point to another, which is unacceptable in a democratic, technologically developed society. That is why the creation of real parameters, through a prior understanding of the impact of factors on becoming a victim, are crucial in the direction of crime prevention.

Keywords: woman, victim, risk factors, victimization, victimhood

РИЗИК ФАКТОРИ И ПОСЛЕДИЦИ ПРИ ВИКТИМИЗАЦИЈА НА ЖЕНИ И ДЕВОЈКИ

Елена Максимова

Доцент, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Северна Македонија
elena.ivanova@ugd.edu.mk

Апстракт

Првичните учења за виктимологијата се најчесто маскулинистички насочени. На сцена на виктимологијата и криминологијата во глобала, постои недоволна полова сензибилност, што придонесува за постојано префрлање на вината на жртвата или нејзино поистоветување со провокатор на кривичното дело, кога се работи за жена – жртва. Затоа, сметаме дека со фокусирање на жената како жртва одделно, со анализа на ризик факторите кои би придонеле кон нејзина виктимизација и последиците од нив, ваквата несензибилност би се ублажила или, надежно, намалила. Впрочем, криминолошките разбирања изнудуваат и засебно проучување на секоја

маргинализирана група каде потенцијалот да се биде жртва на кривично дело е значително висок. Така, потребно е посебно виктимолошко проучување на постарите лице, помладите лица, лица со инвалидитет, лицата подложни на семејно насилство, затворениците и сл. Секоја целна група има свои посебни белези, за кои е потребен и засебен третман.

Што повеќе, ваквото анализирање е особено неопходно поради тенката граница на виктимизацијата со криминализацијата, односно претворањето на жртвата во чинител на кривично дело. Виктимизацијата како значаен јавно – здравствен проблем за жените може многу лесно да стори од малтретираната жена криминалец. Атрофираноста на општествените органи во превенција на насилни деликти, најмногу на семејното насилство, каде жената е во континуирана виктимизација, придонесува кон нејзино метаморфозирање од една до друга гранична точка, што е недопустливо во едно демократско, технолошки развиено, општество. Затоа создавање на вистински параметри, преку претходно разбирање на влијанието на факторите за постанување жртва, се клучни во насока на превенција на криминалитет.

Клучни зборови: жена, жртва, ризик фактори, виктимизација, виктимност.

Вовед

На сцена на виктимологијата, долги години постои родова слепост за факторите кои придонесуваат за виктимизација на жената наспроти мажот, па оттаму и постојаното префрлање на вина врз жената – жртвата, односно нејзино изедначување со провокатор на кривичното дело⁵³⁶. Преку фокусирање и студиозно пристапување кон анализа на родово сензибилизирани фактори и на жената како жртва одделно, се верува дека ваквото слепило би се намалило до губење. Впрочем, криминолошките разбирања изнудуваат и засебно проучување на секоја маргинализирана група каде потенцијалот да се биде жртва на кривично дело е значително висок. Така, потребно е посебно виктимолошко проучување на постарите лице, помладите лица, лица со инвалидитет, лицата подложни на семејно насилство, затворениците и сл. Секоја маргинализирана група има свои посебни белези, за кои е потребно засебна виктимолошка анализа за развивање засебен третман. Уште повеќе, ова е особено неопходно поради тенката граница на виктимизацијата со криминализацијата, односно претворањето на жртвата во чинител на кривично дело.

Проблемот кој се изроди и кој се провлекува долги години од неадекватното разбирање на факторите кои придонесуваат за виктимизација на жени и девојки, е создавањето на жени криминалци од позиција на виктимност. Жената која не е препознаена од системот како примарна жртва и која долги години е занемарувана, жената на која не ѝ е обезбедена адекватна помош и третман, не само што заглавува во лавиринтите на неправдата, туку и честопати единствениот излез го наоѓа во елиминирањето на агресорот од кого е виктимизирана. Само по себе здравствениот проблем кој го отвора виктимизацијата, подразбира и развивање многу други психички и/или физички повреди и ментално здравствени попречености, а неретко и злоупотреба на супстанции.

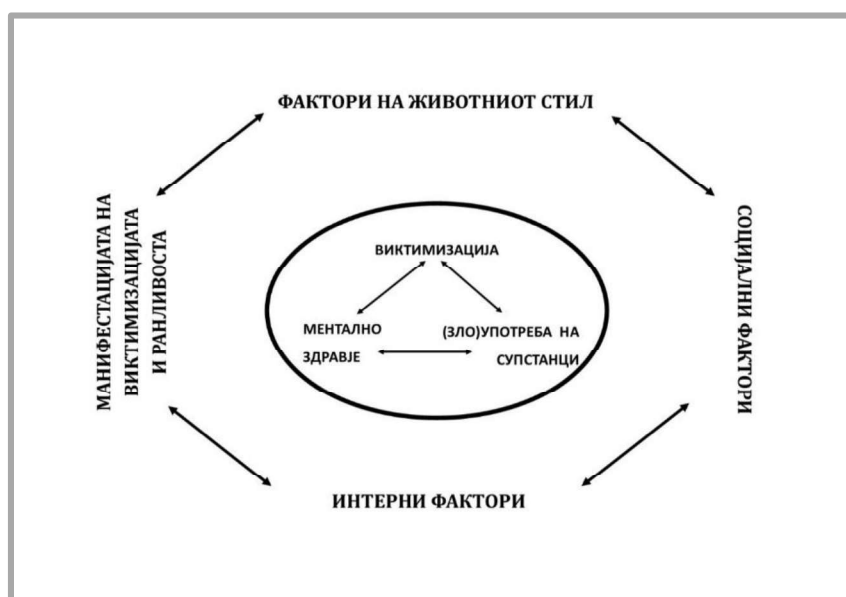
Затоа подолу ќе се обидеме да ги образложиме и доближиме факторите кои влијаат врз една жена или девојка да се најде во улога на жртва на кривично дело, со цел нејзино навремено препознавање и превенирање на поголеми нуспојави кои демнат.

⁵³⁶ Wolhunter, L., Olley, N., Denham, D., *Victimology, Victimization and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, Taylor & Francis Group, 2008, pg. 24;

1. Групи фактори на влијание

Како надворешни маргини кои влијаат врз виктимизацијата на жената, „збогатени“ со разните нарушувања на менталното здравје и подвргнување на (зло)употребата на одредени супстанции кои неминовно се присутни, се⁵³⁷:

1. Манифестацијата на виктимизацијата и ранливоста
2. Фактори поврзани со животниот стил
3. Социјални фактори
4. Интерни фактори.

Слика бр. 1

Интересното за нив е дека тие имаат двонасочно влијание, и покрај привидната циклична поставеност, како надворешните, глобалните, така и оние кои се многу подиректно врзани за виктимизацијата, односно здравствените проблеми и супстанцијалната зависност. Имено, се случува претходни ризични фактори често да ја менуваат својата улога и станат нивни сопствени резултати, кои потоа стануваат претходници на идните поврзани резултати. На пример, депресијата може да биде фактор на ризик за употреба на супстанции и виктимизација, но во исто време, таа е еден од многуте исходи од злоупотреба на супстанции и виктимизација.

За жената многу често се вели дека е попретежно жртва на кривичните дела одошто сторител, како на пример кај насилните деликти, сексуалните злоупотреби и сл. Најголем ризик фактор за жената да стане жртва на сексуално насилство се годините (возраста). Девојките од 16 до 20 години, а во понови студии до 24 години, се најризични за сексуална виктимизација од страна на

⁵³⁷ Logan, TK., Walker, R., Jordan, C., Leukefeld, C., Woman and Victimization, Contributing Factors, Interventions and Implications, American Psychological Association, Washington, DC, 2006, pg.15;

маж кој претходно добро го познаваат, а сосем ретко од странец⁵³⁸. Се смета дека сè уште преобладава надмоќ на мажот над жената е услов за најчестата виктимизација⁵³⁹. Други ризик фактори кои се споменуваат се ниските примања, развод, улогата на самохрана мајка и сл. Со цел разбирање на ваквата состојба во која се наоѓа жената потребно е првенствено да се разберат и фундаменталните полови релации и нееднаквоста во моќта која тие ја носат. Во оваа насока Милер (Miller) и Бурак (Burack) би дополните дека разликите кои произлегуваат за жената и нејзиниот општествен статус *vis-à-vis* мажот и неговата положба во општеството, се клучни за секој обид на секоја теорија која е насочена кон разбирање и анализирање на насилството над жената. Поврзано со ваквите базични полови разлики, за жената – жртва, многу важно е да се нагласи и предизвикот со кој се соочува секој истражувач, особено за жртвите на злоставувања – а тоа е ризикот од обвинување на самата жртва. Кај мажот ретко ќе најдете на сопствено обвинување за неговата виктимизирана состојба, што не е случај и со жената кај која некако почесто се создава тој „Стокхолмски синдром“⁵⁴⁰. Постои фундаментална разлика меѓу научните испитувања на факторите кои се поврзуваат со ранливоста на виктимизација на жената и нормативните вредности кои укажуваат на тоа дека самите жени се одговорни за нивните искуства. Тука, секогаш е важно подигањето на свеста за виктимизираноста кај жената и нејзината достапност до информации за конкретни дејствија кои би ѝ помогнале да се отргне од ранливата состојба во која се наоѓа. Сепак, од особена важност е да се види и вистинскиот нејзин удел кон вршењето на кривичното дело, и доколку (како и што е најчесто за виктимизирана жена на насилство) не постои, да се преземат сериозни и адекватни, навремени чекори кон нејзино освестување за состојбата во која се наоѓа. Затоа и типологизацијата на жртвите е неопходна и во случај кога жената е виктимизирана.

1.1 Поделба на жени – жртви

Колку и да жените можат да се класифицираат во генералните поделби на типови жртви кои ги имаат направено Хентиг или Менделсон, сепак одредени аналитичари сметаат дека е потребно посебна типологија на жената – жртва. Така и Николиќ – Ристанова, тргнувајќи од Фатаховата основна типологија на жртвите, поткрепено со резултатите од сопствените истражувања⁵⁴¹:

1. *Латентна, предиспонирана жртва* каде е извршена и една потподелба на видови жртви:
 - a. *Жени со биопсихолошки предиспозиции* (женски деца, млади жени, бремени жени, душевно болни, беспомошни жени, лековерни и нерешителни и сл.);
 - b. *Жени – социјално предиспонирани кон виктимизација* (немажени жени, студентки, домаќинки, туристки, проститутки и сл.);
2. *Жени кои стануваат жртви како резултат на односот кој го имаат развиено со сторителот* (сопруги, љубовници, ќерки, сосетки и сл.);
3. *Жени кои воопшто не придонесуваат* кон сопствената виктимизација (женски деца, жртви кои претходно не се познавале ниту имале контакт со сторителот);
4. *Жени кои го бараат извршувањето на кривичното дело врз нив или се согласуваат со него соработувајќи при неговото сторување* (жени – жртви на противправно

⁵³⁸ Wolkunter, L., Olley, N., Denham, D., *Victimology, Victimization and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, Taylor & Francis Group, 2008, pg. 52;

⁵³⁹ Franklin, C., A., Franklin, T., W., Nobles, M., Kercher, G., *Risk Factors Associated with Women's Victimization*, Crime Victims' Institute, Criminal Justice Center, Sam Houston State University, 2011, pg. 3 (<http://www.crimevictimsinstitute.org/documents/Risk%20Factors%20Final%20Print.pdf>);

⁵⁴⁰ Стокхолмски синдром, психолошки одговор каде што заробеникот почнува блиску да се идентификува со неговите или нејзините киднапери/агресори, како и со нивната агенда и барања, види повеќе на [Stockholm syndrome | Definition, Examples, & Facts | Britannica](#)

⁵⁴¹ Цитирано според Каневчев, М., Виктимологија – учење за жртвата, стр.100;

прекинување на бременоста, обљуба или противправен блуд со дете, вонбрачна заедница со малолетно лице, итн.);

5. *Жена – жртва провокатор*, односно жена жртва која не се однесува провокативно, но сторителот така го оценил нејзиното однесување (жена која ја напушта брачната/вонбрачната заедница поради малтретирање на сторителот, жена која одбива засновање на интимни односи);

6. *Жена – жртва која не ја спречува*, односно жена жртва која ја спречува сопствената *виктимизација* (жена која се спротивставува или не се спротивставува со физички отпор или комбинирано физички и вербален отпор);

7. *Жена – жртва која не го пријавува кривичното дело* извршено врз неа, односно жена жртва која го пријавува тоа (и притоа бива изложена на секундарна *виктимизација*) и

8. *Жена – жртва која лажно пријавува* дека врз неа е сторено кривично дело (лажна жртва).

Потполно се согласуваме со Каневчев кој вели дека колку ваквите поделби се помалку или повеќе дескриптивни и нецелосно емпириски проверени, од значење се за истражување на битни *виктимолошки* проблеми. Односно, за разбирање на одност сторител – жртва, кога жртвата е жена, придонесот на жртвата во вршење на кривичното дело, личноста на жртвата, ризикот да се стане жртва, влијанието на биолошките, психолошките, социјалните, но и на ситуациските фактори при самата *виктимизација* и сл., а особено при креирање на превентивна стратегија.

2. Манифестација на *виктимизацијата* и ранливоста

Не секоја жена има еднаков степен на *виктимизација* и еднакви последици од неа. Дури и кога се работи за исти или слични прилики на стореното кривично дело во кое се нашле, едни развиваат сериозни ментално – здравствени последици, а врз други состојбата на *виктимизација* оставила полатентни отпечатоци. Дури во одредени ситуации, освен што не развиваат *посттравматско стресно растројство* (“*posttraumatic stress disorder*” – PTSD), можат, навидум, да делуваат и многу смирени, опуштени и да оставаат впечаток на воопшто „недопрени“ од *виктимизацијата*. Сепак, кога спектарот на резултати и исходи се проширува и се вклучува анализа на останати фактори, само тогаш може да се види целосната слика. Па така, додека едни развиваат *ваков синдром* и имаат ментално-здравствени последици и навлегуваат во сферата на депресији, а за другите се мисли дека го „избегнале овој куршум“, тие најчесто се оддаваат на злоупотреба на супстанции, развивање на зависности или некакви физички проблеми. Нормално, постои и мала група која, на поглед, е поригидна на *виктимизација*. Тоа најчесто и се врзува за степенот на резистентност кој жената го развива кон опасни ситуации и кон стресни настани⁵⁴².

Литературата започна да ги истражува поврзаностите меѓу повторуваните *виктимизаторски* искуства и физичкото здравје. Студии за физичката болка, гинекологијата, гастроентерологијата, имунологијата и сл. Почнуваат да ја отвораат вратата за разбирањето на придонесот на повеќето фактори во создавање на состојба на *виктимизација* на деца или *виктимизација* на возрасни. Истражувањата кои би игнорирале еден или друг фактор (на пример зависноста од супстанции и сл.) се еднакви на неуспех. Досега, во светски рамки, многу внимание е, на пример, посветено на објаснувањето на *посттравматските* нарушувања врзани за стресот претрпен од изложеноста на бојно поле и развивањето на соодветна зависност од супстанции, но за жената, при објаснувањето на нејзината *виктимизаторска историја*, нешто слично скоро и да не е вршено. Ако се осврнеме на сличностите и разликите помеѓу психичките последици на ветераните и нивното врзување со

⁵⁴² Logan, TK., Walker, R., Jordan, C., Leukefeld, C., Woman and Victimization, Contributing Factors, Interventions and Implications, American Psychological Association, Washington, DC, 2006;

пострауматскиот стрес синдром и развивање на алкохолизам и сл. И долгогодишно малтретирање на жената и развивањето кај неа на ваков, синдром или зависност, многу нешта можат да станат појасни.

За жал, виктимизацијата за жената не е страна или ретка појава. Испитувања кои се прават даваат резултати дека скоро секоја втора или трета жена претрпела физичко насилство и била жртва во рамки на семејството, а особено надвладуваат оние во раното детство. Виктимизацијата на базично ниво, претставува стресен настан на кој му претходат ранливи фактори, а кој е проследен со акутни и хронични последици по здравјето на жртвата. И најчесто она на кое најмногу се посветува внимание по претрпена виктимизација за лицето се споменатите здравствените проблеми кои се создаваат. Гледано од ниво на **манифестацијата на виктимизацијата и ранливоста**, овие проблеми се делат во три основни категории:

акутни⁵⁴³,

хронични⁵⁴⁴

здравствени проблеми врзани со стресот⁵⁴⁵.

Последните најчесто се преклопуваат со проблемите со физичкото и менталното здравје и вклучуваат нарушувања на исхраната, проблеми со спиењето, немалигна болка и сл. И покрај тоа што ваквите проблеми се презентираат линеарно и со некаков ред, во пракса тоа не е случај. Имено, жената која е виктимизирана најдобро би можела да се разбере преку „теоријата на хаосот“. Физичките здравствени проблеми кои можат да настанат се преплетуваат со ментално-здравствените проблеми, првите придонесуваат за појава или зајакнување на вторите и обратно. На пример, депресијата често е резултат на кардиоваскуларни заболувања и го зголемува ризикот од кардиоваскуларни причини за смртност. „Пострауматскиот стрес синдром“ може да придонесе за појава на астма, артритис, болки во половината, егзема и сл. Затоа и најбитно е разбирањето на интеракцијата и влијанието на факторите, но и на последиците едни со други.

Најтешка последица, гледано од аспект на *физичкото здравје*, која може да се јави од ваква виктимизација е смртта. Останатите видови на последици се, исто така, значително битни. Се работи за акутни проблеми врзани со претрпената повреда кои се задржуваат на подолг рок, а за некои жени значат и оштетена способност да функционираат воопшто, што укажува на тоа дека насилството кон жените и нивната виктимизирана положба, произлезена од кое било кривично дело, конструира огромни здравствено – физички проблеми за жената. Резултати од истражување во САД дале податок дека насилството врз жените има и значителни финансиски издатоци како за жртвата така и за општеството во глобала. Имено, проценето е дека секое пријавено насилство од страна на

⁵⁴³ Најчести примери за акутни проблеми за жени жртви на насилства: подливи, расекотини, скршеници, вагинални трауми, повреди на главата.;

⁵⁴⁴ Примери за хронични проблеми за жени жртви на насилства: гастроинтестинални проблеми, чир на желудникот, генитална иритација, болни односи, хронична пелвична болка и други гинеколошки проблеми, когнитивни тешкотии, хронични главоболки и вртоглавица, како и недијагностицирани проблеми со слухот, видот и концентрацијата, кои може да укаже на можни невролошки проблеми од повреди на главата, артритис, дијабетес, епилепсија, висок крвен притисок и мигрена.;

⁵⁴⁵ Примери: недијагностицирана болка во градите и абдоменот, чувство на гушење, дијареја, запек, отежнато дишење, замор, нарушен сон, пореметени редоследи на оброците, како и губење на апетит, вагиналното горење и болната менструација. За жените кои се нашле во виктимизирана состојба за време на бременост, евидентирани се сериозни ефекти врз развојот на плодот, вклучувајќи и негативни влијанија врз должината на гестацијата, раѓањето на новороденчињата, неонаталните компликации и разновидноста на невrorазвојните проблеми кај новороденчињата. Засебно би го издвоиле “chronic irritable bowel syndrome, IBS”, односно синдромот на нервно-дебело црево каде е особено нагласена болката во абдоменот, запек и/или дијареја.

жената и покренување на соодветна постапка и соодветен третман на жртвата чини околу 86 500 американски долари, кога се работи за силување, а нападот е проценет на 9 350 американски долари. Предвид се земаат медицинската нега, негата на менталното здравје на жртвата, изгубена продуктивност кај жртвата, ангажман на социјалните служби, оштетување на имот кој најчесто ги следи ваквите напади, а најмногу изгубениот квалитет на животот⁵⁴⁶.

На полето на *менталното, односно психичкото здравје*, забележливо е значително поголем проблем за жената – жртва. Во виктимизационата историја на жената менталните последици се чини дека превладуваат над физичките, и тоа значително повеќе. Се мисли особено на расположението кај жената, анксиозноста, депресијата и афективни нарушувања на личноста. Како два водечки ментални проблеми кои се јавуваат кај виктимизираната жена се споменатиот посттрауматски стрес синдром (PTSS) проследен со посттрауматско стресно нарушување (PTSD) и силната депресија.⁵⁴⁷ Нарушувањата во оваа насока и нуспојавите од нив се скоро секогаш присутни и секогаш интензивни кај виктимизираните жени, што не е случај со жените кои не претрпеле виктимизација. Коморбидитетите, односно копојавата на две, понекогаш и повеќе, ментални нарушувања се исто така честа појава и потребни за земање предвид како засебна состојба во напорите создавање на соодветен, индивидуализиран третман на виктимизираната жената. Така, евидентирани се анксиозни нарушувања со депресија, потоа афективни нарушувања со нарушувања на личноста, злоупотреба на супстанции со нарушувања на расположението, дисоцијативни нарушувања и манија и сл.⁵⁴⁸ Самата употреба, односно злоупотреба на алкохол, дроги и останати супстанции за жената е најчест знак за постоење на виктимизационска историја. Хроничната сексуална злоупотреба, потоа физичка, а во одредена мера и психичка, најчесто водат кон тоа жената да започне со злоупотреба на супстанции многу пред вистинско појавување на некакво ментално нарушување и најчесто во периодот на адолесценцијата (12-18 год).

Што значи, виктимизацијата на жената бележи постапно здружување со (зло)употребата на супстанции, поголемата стапка на сексуално или физичко злоставување е поврзано со поголема сериозност во ваквата употреба на супстанците, меѓу кои и одредени видови на лекови кои се издаваат по препорака на лекар. За виктимизираната жена, употребата на вакви лекови на рецепт која со годините почнува да наликува на злоупотреба, е многу почеста појава одошто кај мажите. Се врзува со депресијата која почесто ги погодува жените и тоа што во случаи на депресија жената бара медицинска помош, за разлика од мажот кој тоа го прави особено ретко. Високата стапка на нивна злоупотреба не непосредно резултат на менталните и здравствените проблеми кои произлегуваат од виктимизацијата. Антиаксијативни агенси (вклучувајќи анксиолитици, седативи и хипнотиците), како што се бензодиазепините, најчесто се користат за лекување на физички здравствени состојби, за кои пак физички состојби се верува дека имаат психолошко потекло или компонента. Ова е важно да се потенцира во делот на виктимизацијата затоа што е забележливо дека употребата на алкохол, дрога, односно злоупотребата на препишани лекови и слични супстанции, за жената имаат значителни последици по нејзиното физичко и ментално здравје. На пример, жената полесно развива проблеми со црниот дроб за многу помал период на консумација на алкохол и во значително помали количини во споредба со мажот. Зголемената употреба на супстанции кај жената отвора поголема можност и поголем ризик од повреди, во споредба со оние кои не консумираат вакви супстанции, но и во споредба со мажите корисници на вакви супстанции. И покрај тоа што ваквите злоупотреби на супстанции сами по себе значат огромни финансиски издатоци за зависникот,

⁵⁴⁶ Ibid, стр.10, авторите нагласуваат дека од денешен аспект ваквите проценети трошоци би требало да се значително покачени, бидејќи истражувањето е вршено врз база на вредноста на доларот неколку години пред пишувањето на трудот со резултатите од истражувањето;

⁵⁴⁷ Wolhunter, L., Olley, N., Denham, D., *Victimology, Victimization and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, Taylor & Francis Group, New Yourk, 2009, pg. 53;

⁵⁴⁸ Logan, TK., Walker, R., Jordan, C., Leukefeld, C., *Woman and Victimization, Contributing Factors, Interventions and Implications*, American Psychological Association, Washington, DC, 2006 pg..11;

сепак најголемиот дел од жени зависници воопшто не се подведуваат под третмани за нивно откажување. Преклопувањето на виктимизацијата со проблемите со менталното здравје и (зло)употребата на супстанции, се особено карактеристични и нагласени за жената. Препознавањето и потврдувањето на влијанието на овие меѓусебни односи, е од клучно значење за развивање на ефикасен третман и подобро разбирање на специфичните фактори и механизми кои придонесуваат за создавање на овие проблеми кај жените.

3. Фактори поврзани со животен стил

Покрај манифестацијата на виктимизацијата и ранливоста, како дел од рамката на надворешни фактори за сторување од жената жртва, авторите го споменуваат и **факторот – животен стил, или начинот на живеење**. Ова е значајно за придонесување на проучувањата на виктимологијата кај жената од причини што често во практиката се среќаваат изрази од типот „таа одлучила да стане жртва“, односно дека вршењето на кривичното дело кој неа, особено сексуално насилство, е нејзин избор и дека постоела нејзина претходна согласност. Одредено однесување на личноста и изборот на животен стил, не подразбираат и избор на виктимизација. Сепак, во пракса, ненамерни и непредвидливи активности можат да имаат несакани ефекти. Исто така, одреден животен стил, колку и сам по себе да изгледа дека е опционален, дека личноста го избрала самата, може да е всушност единствен начин на преживување на лицето или некаков автоматски одговор на организмот. Ризиците кои ги носи животниот стил и нивното подобро разбирање не оди во насока на теретење на жртвата за нејзин придонес кон сопствената виктимизација. Со други зборови, да се товари жената дека со животниот стил го предизвикувала сопственото виктимизирање или дека постои нејзина намера за учество во едно кривично дело како жртва, значи дека жената треба да има свесна идеја за настанот кој претстои (пр. Насилство), да го посакува исходот од настанот и да преземе сериозни чекори кон негова реализација.⁵⁴⁹ Така и литературата не познава докази за тоа дека животниот стил на поединец, колку и да е деструктивен, придонесува за ваква посакувана виктимизација. Но, од друга страна, сведочиме за покачен ризик од виктимизација за одредени лица со оглед на нивниот животен стил. За тоа придонесуваат три клучни фактора: 1) поврзаноста на жената со други лица, 2) туѓата перцепција за женската ранливост, и 3) перцепцијата за ризик на самата жена, односно очекуваниот ризик.

Така, поврзаноста со други лица подразбира колку и во која мера жената е поврзана со сторители на кривични дела, на секојдневна база. Според ваквата теорија која го вклучува животниот стил како ризик фактор, важно е колку во секојдневни интервали престапниците можат да ја следат ранливоста на жената, па колку повеќе ја наоѓаат како ранлива, толку повеќе се зголемува и интензивира ризик факторот за виктимизација⁵⁵⁰. Или, поврзано со развиена зависност кон одреден наркотик, алкохол или сл., на лице со кое е во секојдневен контакт. Колку контактите со вакви лица се поблиски и почести, се смета дека ризик факторот на животниот стил е позасилен во насока за виктимизацијата на жената. Особено, кога се работи за кривични дела врзани со насилство врз жената. Потоа, честото престојување во места каде ризик – факторот за виктимизација е, објективно, позасилен, како барови, журки и сл. Контактот со агресивни лица, исто така, значи степен на поголема изложеност на виктимизација. Сепак, изложеноста на контакти со престапниците не значи дека изолирано придонесува за нејзина виктимизација. Тука, во практиката често се споменуваат и консумацијата или зависноста од супстанции, проблеми со менталното здравје, значително активен сексуален живот со повеќе партнери во исто време, потоа менување на секс за дрога или пари (каде што во пракса и најчесто се виктимизирани жените), и сл.

Понатаму, во однос на перцептивната ранливоста на жената, во однос на туѓата перцепција, најчесто се алудира на фактот дека престапниците и потенцијалните престапници скоро секогаш го

⁵⁴⁹ Ibid, стр. 51,52;

⁵⁵⁰ Felson, M., *Crime and everyday life* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 1998.

забележуваат користењето или зависноста на жената од супстанции, особено алкохол, и истото го земаат како показател за ранливоста кај жената. Ова го вклучува и моментот кога мажот знае за ефектите кои ќе ги предизвика одредена супстанца кај жената, па ја измамува за нивно употребување со цел да го олесни отпорот при напаѓање. Сепак, таргетираната ранливост на жените не вклучува само нејзина зависност или употреба на супстанции. Тука се вклучени сите ситуации кога потенцијалниот сторител на кривично дело го користи моментот на ранливост на жртвата, дали е тоа поради емотивност, општествена стигматизација, недостаток на сопствен кредибилитет и сл. Дури и ситуации кога самата жртва влетува во некакви „опасни“ моменти или места, сама или без кредибилни сведоци (шетање во темна уличка доцна ноќе, сосем сама, посета на забава во друштво со лица кои претходно консумирале алкохол во значителни количини или наркотични супстанции и сл.).

Очекуваниот ризик пак, односно перцепцијата на самата жена за него може во одредена мера да биде нарушено, доколку жената консумирала алкохол, опојни дроги или психотропни супстанции, но и со високите или сосем ниски очекувања на жената кои можат да ѝ го поматат расудувањето. Сето ова може во одредена мера да влијае на ризикот од виктимизација.

4. Социолошки фактори

Гледано низ призмата на социолошките учења, однесувањето на единката се разбира единствено во контекст со нејзините односи и релации со други единки и општеството во целина⁵⁵¹. За разбирањето на виктимизацијата на жената потребно е анализирање и на внатрешните психолошки фактори, но и на мноштвото **социолошки фактори** кои ја погодуваат индивидуата или дадена група.

Современата филозофија, исто така, ја нагласува и важноста на социокултурните фактори и нивната улога во обликувањето на поединецот, како и комплексните интеракции на личностите во рамки на одредени култури или социјални средини.⁵⁵² Така, колку и социокономскиот статус на лицето или социјалното опкружување да можат да штитат од потенцијална виктимизација, истите тие можат и да придонесат во одредена мера за појава на ментални заболувања, развивање на зависност од определена супстанца и нормално покачување на ризикот од виктимизација. Кај жената социолошките фактори можат значително да влијаат, дури и далеку повеќе од биолошките, психолошките фактори или факторите на животниот стил, во тоа таа да се јави како жртва. Како стожери кои се вклучуваат во градењето на социокономската слика на еден поединец се земаат семејството, пријателите, соседството и социјало-општествените норми. За жената, нискиот социокономски статус (образованието, приходите и занимањето) се врзува со зголемување на проблемите врзани со психофизичките здравствени функции. Истражувања во САД⁵⁵³ правени во крајот на дваесеттиот и почетокот на дваесет и првиот век покажуваат дека жените кои потекнуваат од домаќинства со многу ниски примања, имаат значително поголем потенцијал за виктимизација, зголемен им е ризикот од секаков вид на насилство, вклучувајќи го и сексуалното и насилството од интимен партнер. Главно, се смета дека животот со низок социо-економски статус може да влијае во менталното и физичкото здравје на лицето, што ги прави лицата поподложни на консумација на супстанции со кои наводно сакаат да го забораваат секојдневието, како и го зголемува ризикот истите да бидат виктимизирани или ревиктимизирани. Фамилијата, културата, колегите и поставените

⁵⁵¹ Ritzer, G., Classical sociological theory (3rd ed.), McGraw-Hill, Boston, 1999;

⁵⁵² Modell, J., The uneasy engagement of human development and ethnography. In R. Jessor, A. Colby, & R. Shweder (Eds.), Ethnography and human development: Context and meaning in social inquiry, Chicago: University of Chicago Press, 1996, pp. 479-504;

⁵⁵³ U.S. Department of Justice;

стандарди за потенцијален партнер, можат значително да влијаат при неговиот избор, што пак има свој имакт врз однесувањето и толеранцијата на одредени однесувања. Сепак колку што социјалните фактори мораат да бидат земени предвид при одмерувањата на ризикот од виктимизација за жената, мора да бидат дадени и како потенцијален извор на сила за неа, односно како заштитен фактор и да се придонесе во нивно вметнување во програмите за интервенции.

5. Интерни фактори

Последната група на фактори која се смета дека дава свој придонес во создавањето услови за виктимизацијата на жената и покачување на ризикот од неа е групата на **интерни, односно внатрешни фактори**. Се работи за фактори кои имаат свое влијание во тоа како индивидуата перципира и респондира на позитивни и на негативни ситуации. „Ниту една емоционална криза не е целосен продукт на надворешните влијание или околности – така може само да наликува. Она кое претвора една објективна ситуација во субјективно критична, е интерпретацијата која индивидуата си ја прави за неа, значењето кое таа го има врз неговата емотивна економија и влијанието кое го остава зад себе врз неговата сопствена слика.“⁵⁵⁴ Се работи за строго интровертни фактори кои во корелација со останатите ја даваат сликата и степенот на можен ризик од виктимизација за жената. Овие фактори вклучуваат домен во кој стресните настани се доживуваат како заканувачки и во кој жените одговараат и развиваат индивидуализирани адаптации и копираат стилови за справување со вакви закани. Тука се вклучуваат три главни елемента: прво, начинот на кој се доживува или толкува определена ситуација, второ реакцијата која се дава во врска со ваквите ситуации и трето, когнитивни ограничувања на ситуациските проценки и проценките за одговорот (акумулиран стрес, повеќекратна виктимизација и психолошка злоупотреба). Овие фактори даваат престава за критичната улога која психолошкиот процес на индивидуата може да ја има при справување со виктимизирачко искуство. И токму овие фактори се клучни за префрлање на централното светло од групата кон поединецот, со што се навлегува во вистинско длабинско анализирање на ризиците од виктимизација. Останатите споменати фактори, за да можат да имаат каков – таков ефект врз индивидуата и врз конкретната положба, мораат да поминат низ последниот, односно, интерниот фактор како филтер за да добијат своја вредност и значење. Сите проценки се субјективни, па околности или настани кои можат да изгледаат очигледно ризично за едно лице, не мора да изгледаат така за друго. Во проценката влијаат знаењето и разбирањето на лицето, сеќавањето, предрасудите, личните цели, расположението и сл. Оценување на одредена ситуација се врши во контекст на флукуирачки, истовремени и, најчесто, конфликтни емоции.

Заклучок

Погоре споменаваме дека, криминолошки гледано, жената многу почесто се јавува како жртва во кривично дело одошто сторител, а особено во делата каде е застапено насилството во сите негови форми, или, покрај физичкото и психичкото најзастапено е сексуалното, односно силувањето. При овие дела жената скоро секогаш е изложена на мултикратна виктимизација кои резултираат со константен страв, рестрикции во приватниот живот и животниот стил, како и тешкотии при секојдневните активности и вклучување во истите. Ефектите кај овие жртви се особено широки, долготрајни и можат да се чувствуваат години по самиот настан и да се репредизвикуваат постојано поттикнати од други трауматски искуства.⁵⁵⁵ Последиците од

⁵⁵⁴ Cook, J., The book of positive quotations. Minneapolis, MN: Fairview Press, 1997;

⁵⁵⁵ Wolhunter, L., Olley, N., Denham, D., Victimology, Victimization and Victims' Rights, Routledge – Cavendish, Taylor & Francis Group, New Yourk 2009, pg. 51

виктимизацијата на жената, покрај менталните и физичките, се гледаат и во создавањето на психички бариери кај жената за социјална адаптација, во домот, во работната средина, потоа во однос на идната сексуална активност и сопствена девалвација и не непочитување.

Родовите разлики при виктимизација се особено значајни за анализа, со цел навремено препознавање и подоцнежн третман. Пред сè, од причини што жената и почесто се јавува во улога на жртва, а потоа и што многу често постои и придружна виктимизација на нејзините деца, или има лица кои зависат од нејзина грижа и внимание. Преку виктимизацијата на жената многу често се оди многу подалеку од неа самата – кон виктимизација и на други лица. Погolem ризик е и фактот што статистички темната бројка на насилство (каде жената е најчесто жртва) е огромна, пред се пореди неадекватна превенција. Тука се засилува и ризикот кон преминување кон друго, потешко кривично дело или доведување во ситуација да жената изврши кривично дело. Затоа, се она кое е споменато погоре како засебен ризик фактор треба да се проучува со особено внимание, родова сензибилност и ослободено од предрасуди. Адекватно поставени параметри на препознавање на рана виктимизација одат паралелно со зголемување на можност за навремена превенција.

Сите овие погоре споменати ризици можат лесно да се јават и од другата страна на виктимизацијата. Колку што можат да имаат свој удел во нејзино создавање, и во зголемување на ризикот за нејзина појава, можат да придонесат и во градењето на заштита од неа, во реконструкцијата на животниот пат од деструктивните последици кои виктимизацијата ги оставила зад себе.⁵⁵⁶

Користена литература:

1. Cook, J., *The book of positive quotations*. Minneapolis, MN: Fairview Press, 1997;
2. Felson, M., *Crime and everyday life* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 1998.
3. Franklin, C., A., Franklin, T., W., Nobles, M., Kercher, G., *Risk Factors Associated with Women's Victimization*, Crime Victims' Institute, Criminal Justice Center, Sam Houston State University, 2011, (<http://www.crimevictimsinstitute.org/documents/Risk%20Factors%20Final%20Print.pdf>);
4. H., Karolin, Zedner, L., *Victims, victimization and criminal justice*, The Oxford Handbook of criminology fourth edition, Oxford University Press, 2010
5. Hoyle, C., Zedner, L., *Victims, victimization and criminal justice*, The Oxford Handbook of criminology fourth edition, Oxford University Press, 2010
6. Logan, TK., Walker, R., Jordan, C., Leukefeld, C., *Woman and Victimization, Contributing Factors, Interventions and Implications*, American Psychological Association, Washington, DC, 2006
7. Modell, J., *The uneasy engagement of human development and ethnography*. In R. Jessor, A. Colby, & R. Shweder (Eds.), *Ethnography and human development: Context and meaning in social inquiry*, Chicago: University of Chicago Press, 1996
8. Ritzer, G., *Classical sociological theory* (3rd ed.), McGraw-Hill, Boston, 1999;
9. Wolhunter, L., Olley, N., Denham, D., *Victimology, Victimization and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, Taylor & Francis Group, 2008
10. Асијел, И., *Завера Чутања, Насиље у породици*, Зборник радова са научног скупа, Правни факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2012
11. Каневчев, М., *Виктимологија – учење за жртвата*, стр.100;
12. Константинович-Вилич, С. *Жене Убице*, Градина, ГРО „Просвета“, Ниш 1986
13. Костич, М., *Виктимологија – савремени научни поглед на криминалитет и негову жртву*, Зборник радова правног факултета у Нишу, LIII, 2009

⁵⁵⁶ Logan, TK., Walker, R., Jordan, C., Leukefeld, C., *Woman and Victimization, Contributing Factors, Interventions and Implications*, American Psychological Association, Washington, DC, 2006, pg. 131

14. Николич-Ристанович, В., Од жртве до затворенице: насилје у породици и криминалитет жена, Београд: ИКСИ, ВДС & Прометеј, 2000